

CONTRA LES CONSPIRACIONS FETES DE SILENCI: DOS TEXTOS QUE PARLEN DE L'ABÚS SEXUAL A NENES

Meri Torras
Universitat Autònoma de Barcelona

M'agradaria que la meua intervenció dins d'aquesta jornada contribuís a continuar obrint àmbits de reflexió entorn de la violència contra de les dones amb els que em sembla hem de comptar a l'hora de traçar quines han de ser les nostres futures línies de treball, aquells llocs (alguns "comuns" i d'altres no tant) on focalitzar quan ens proposem acarar aquesta qüestió que ens ocupa avui, ara i aquí. Molts d'aquests *topoi* i tabús ja van aparèixer el 14 de desembre i tant de bo aquest meu text serveixi de represa, de vincle, de recordatori... amb moltes de les qüestions fonamentals que van quedar *interruptae* per causa de la nevada Guinness amb la que ens va obsequiar la meteorologia*.

Tanmateix, *advertiment*: tot el que jo us pugui dir vull que ho entengueu com a *proposta* i, per tant, com a una petició de diàleg amb vosaltres, perquè en cap cas sento el meu text saturat sinó que la completesa dels meus mots demana -tal vegada hauria d'escriure *exigeix*- un procés relacional en el transcurs del qual la primera resposta és la vostra. Per això, creieu-me, goso parlar; perquè -ho confesso- em trobo molt poc autoritzada, però crec que ho he de fer, gairebé com un deure o una obligació. En primer lloc, perquè ningú no és aliè ni aliena als maltractaments, ni per les conseqüències que tenen ni per les nostres responsabilitats com a individus; en segon lloc, perquè penso que una jornada com aquesta es construeix donant veu a un seguit d'especialistes (com les dones que vam escoltar el 14 i les que m'han precedit aquest matí) però també, i justament perquè elles són aquí i tenen respostes, plantejant qüestions, arquejant el text, doblegant-lo en forma d'interrogant des d'un saber més dèbil, menys precís i menys polític, llec, com és ara el meu; per últim, el tercer motiu que m'empeny a parlar és una intuïció: i és que penso que la qüestió de la violència contra de les dones, siguin adultes o siguin nenes, necessita d'una revolució del llenguatge, trobar maneres de dir, de verbalitzar, que compreguin i connectin àmbits institucionals diversos: l'àmbit educatiu, l'àmbit jurídic, l'àmbit social, l'àmbit mèdic i sanitari, l'àmbit artístic, etcètera.

En un article titulat "La violencia contra las mujeres no es violencia de género", aparegut recentment a la revista *Duoda*, la historiadora Maria-Milagros Rivera Garretas defensa justament aquesta diferenciació, als seus ulls del tot imprescindible. Escriu:

Pronto, la expresión "violencia contra las mujeres" empezó a desaparecer del lenguaje oficial y del de los medios de comunicación. Finalmente, la frase "violencia de género" pasó a convertirse en políticamente correcta. Como suele ocurrir con lo políticamente correcto, oculta lo fundamental: en este caso, "violencia de género" oculta que son los hombres quienes ejercen la violencia en cuestión, y las mujeres quienes la padecemos.

* Aquest text va ser llegit a la (doble) "Jornada de violència de gènere: visibilitat i representacions", que es va dur a terme a la Universitat de Vic, els dies 14 de desembre del 2001 i 18 de gener del 2002.

Los debates extraños suelen estar en el lugar de otra cosa: otra cosa dolorosa o difícil de dilucidar y de poner en palabras en un momento histórico concreto. (Rivera Garretas, 2001, pp. 37-38)

Un dels problemes sorgeix de la verbalització, tant per part del discurs cultural i social com per part de les mateixes víctimes. “Tengo que hablar de ello. Necesito que alguien me *escuche*”, li diu Helen Potter (la protagonista d'un dels textos que us presentaré avui) a la seva nova amiga Ruth. Més endavant, quan s'enfronti al seu agressor, davant de la pregunta del seu pare:

-¡Helen! ¿A dónde vamos? ¿De qué quieres hablar?

Li respondrà:

-¿No lo adivinas? De un secreto que no se debe contar.

Tenir un nom amb el que anomenar el que li ha patit durant vuit anys, poder-ho fer, és el primer que necessita per poder-s'hi enfrontar.

Per tot plegat, la meua primera proposta rau en fer moltíssima atenció en el llenguatge, els termes que usem i els que no, els lligams que establím i els deslligaments... aquest ha estat un dels motius pels quals he volgut introduir els abusos sexuals als infants, concretament a les nenes, dins l'espai d'aquesta jornada de treball, tot i que sé que les institucions solen desvincular els abusos a menors dels maltractaments contra les dones, de fet, solen desvincular els abusos a menors de tot plegat i, tanmateix, tracten molt diferentment els casos d'abús o prostitució de nens que el de les nenes.

Hi ha tota una sèrie de termes que conviuen en confusió i alhora amb una aparent precisió tècnica i especialitzada que caldria revisar seguint la línia de Rivera Garretas (i amb això no vull dir que haguem de combregar amb la seva proposta sinó seguir el seu exemple): violència contra les dones, violència de gènere, victimització, agressions domèstiques, maltractaments, abusos sexuals, violació, prostitució, incest... Un exemple, i sabia malauradament que no em caldria fer una llarga i feixuga recerca a les hemeroteques de la facultat de ciències de la comunicació: aquest dimarts passat [això vol dir el dimarts anterior al divendres 14 de desembre], a la secció “Cosas de la vida” subapartat “Sucesos”, *El Periódico de Cataluña* em “regalava” el següent titular: “HALLADA AHOGADA Y CON SIGNOS DE ABUSOS UNA NIÑA DE 21 MESES”. Com que darrerament porto una vida molt nòmada, m'he acostumat a llegir la premsa de bar en bar al llarg del dia. Vaig enfonsar-hi el nas una bona estona, paràgrafs com aquest que els llegiré m'incomodaven i probablement, a jutjar per com em mirava des de darrera el taulell el que em sembla era el propietari del bar, em deuriem fer fer sorollets de disgust amb la llengua:

Cuando el forense examinó el cadáver, encontró señales de abusos sexuales, aunque no había rastro de violación.

Em pregunto què entén el redactor per “violació”, perquè no és el mateix que jo entenc... Com pot haver-hi un abús sexual sense violació? Què és el que no hi ha en aquest cas? Desvirgament? Violència *visible* (perquè invisible segur!)? Penetració? Restes de semen? Sang?... Al final vaig demanar permís per arrancar la pàgina al del taulell. La mirada que em va etzibar quan va veure de què es tractava és indescriptible. Vaig sortir del

bar preguntant-me com m'hagués mirat si li hagués demanat la pàgina de cotitzacions borsàries o una de la secció d'esports amb una fotografia de Rivaldo en posat irresistible. En fi.

Tornant a la meua proposta, el llenguatge, ni als mitjans ni a les lleis ni als llibres... [i remeto a la intervenció, brillant, d'Eulàlia Lledó], no parla d'una manera autocrítica i autoconscient de tot això, sobretot perquè és encara un grandíssim i enorme tabú que es manté en aquella privacitat que les feministes ja fa temps que ens van ensenyar que era política i, per tant, pública. La meua segona proposta, doncs, rau en aquesta revisió de l'esfera privada i de la institució familiar, herència de la burgesia del segle XIX que, tot i estar en decadència, legitima massa sovint aquesta actitud de desentendre's del que passi portes endins a casa d'altri, límit de la propietat privada, del que em pertany a mi i ningú no n'ha de fer res, del que dispo al meu antull quan vull i no vull. El 12 de novembre de 1990, Laura, una noia de 18 anys, donava el següent testimoni sobre el seu pare (és una transcripció d'un relat oral i té una gramàtica de vegades embolicada):

Siempre me decía cuando me quería violar, cuando quería que me metiera con él en la cama, que si un día se enteraba de que yo tenía relaciones con ese chico, le mataría. [...] Hace años que no tiene relaciones con otra mujer [...]. Una amenaza que siempre nos hacía era: [i ara ve la delimitació de la frontera a la que m'he referit abans, així com una facilitat substitutòria que es digna de subratllar i analitzar] “Me obligaréis a buscar una relación fuera y no quiero. Si tu madre no quiere, tienes que querer tú”. (Altarriba, 1992a, p. 58)

Així doncs, la meua tercera proposta, molt estretament vinculada amb les dues anteriors, passa per la revisió del rol de la figura paterna, masculina, dins de la institució familiar, en relació amb els altres membres de la família, especialment els més immediats.

A principis dels noranta una enquesta duta a terme per l'Institut Català de la Dona en un moment que el tema encara era més tabú que ara, un nombre altíssim de persones enquestades (un 72'60%) consideraven els maltractadors com a “persones que no estan bé psíquicament”, seguit d'un 23'90% que els veia “ocasionalment normals”, un 21'30% que els considerava *normals* i un 10'30% que els titllava de “delinqüents”. M'agradaria saber quines poden ser ara les respostes... Penso, tanmateix -altra vegada el llenguatge-, que la tipologia que oferia el qüestionari reproduïa els prejudicis. *Normal* és qui segueix les normes; si un *delinqüent* és una categoria diferent de normal també ho ha de ser un *maltractador*... De quina *normalitat* es tracta? A quines normes es refereix? Hi ha una mena d'indeterminació mèdico-judicial a propòsit de què és un agressor contra les dones. Sempre es tendeix a buscar situacions psicosocials associades als maltractaments, em refereixo a toxicomanies, retard mental, qualsevol malaltia psíquica, gelosia, alcoholisme, estrès laboral... o atur. Fins i tot, se les titlla de *motius* quan no penso que puguin ser -com a màxim- res més que simples *factors de risc*; una estratègia paral·lela a la típica tòpica justificació de salvaguarda que, al mateix temps, funciona com a disculpa i exculpa: a mi això no em passa perquè no sóc prostituta, sóc de classe benestant, no ingereixo drogues ni bec excessivament alcohol etcètera.

La meua quarta proposta vol revisar actituds com aquesta que neixen del prejudici còmodament sedimentat, incorporat ja com a “veritat” compartida. En el cas de l'abús sexual a la infància, com passava amb la violència contra les dones fins pràcticament abans d'ahir, hi ha un emmudiment absolut. A la seva comunicació “El abuso sexual infantil. Experiencias desde una práctica clínica”, els psicòlegs Victoria Noguero i Javier Madina, que treballen a un Centre per a Problemes Especials, a San Francisco, afirmaven:

El abuso sexual en la infancia es un problema extremadamente difícil de estudiar. La vergüenza, el estigma y el tabú que rodean al abuso, hace que tanto los agresores y las víctimas, como sus familias, sean reacias a colaborar en posibles investigaciones [...]. (Noguerol i Madina, 1991, p. 448)

Tant el britànic Bryan Talbot, autor de la novel·la gràfica *Historia de una rata mala*, com la canadenc Michèle de Cournoyer, creadora del curtmetratge *Le chapeau/The Hat* declaren haver triat l'abús sexual de menors com a tema de les seves obres expressament en contra d'aquest no dir res. Diu Talbot:

Hace muy poco tiempo que se habla abiertamente de los abusos sexuales en los medios de comunicación, y además se hace de forma ocasional, y con abundantes reacciones en contra de que se toque el tema. La gente no quiere oír hablar de ello, no quiere tener que pensar en ello. [...] Es un rechazo que suele expresarse en términos displicentes, como si todos conociéramos el tema y no tuviera sentido sacarlo a colación. [...] Lo que permite que los abusos sigan teniendo lugar es el hecho de que sean ignorados por los medios de comunicación. Los abusos existen dentro de una conspiración de silencio. (Talbot, 1999, s. p.)

I també, contra aquesta mateixa conspiració, Cournoyer afirma que va elaborar el curtmetratge per -cito- "trencar el silenci" i "obrir el diàleg" sobre un fet, l'abús de menors que, com ella mateixa diu, "és a tot arreu".

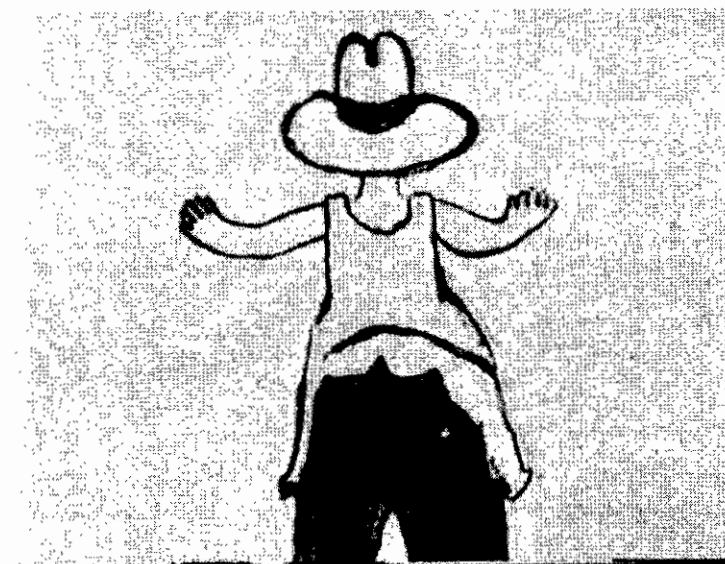
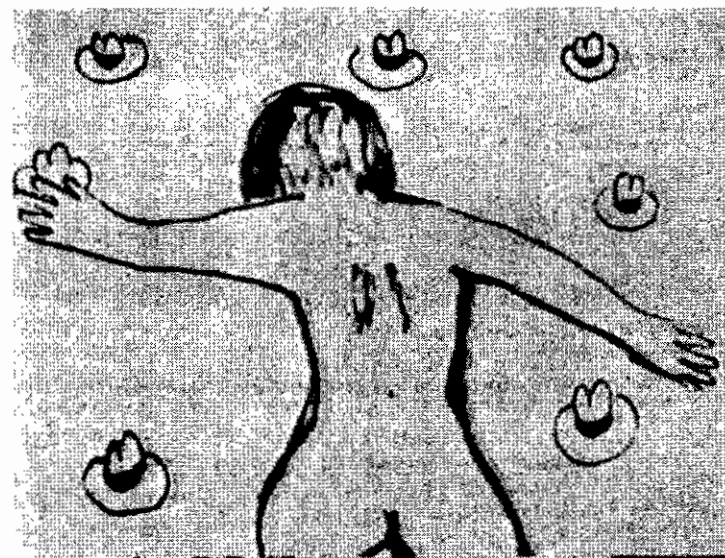
Comencem, però, pel còmic de Talbot, *Historia de una rata mala*, aparegut l'any 1995 a Dark House Comics i traduït al castellà per Lorenzo F. Díaz, per Planeta-Agostini. El títol ja ens convida a establir l'associació entre una rata i la protagonista de la història, Helen Potter, que -a tall d'homenatge (el títol també ho era)- comparteix amb la seva admirada i llegida Beatrix Potter el nom, l'afició al dibuix i, entre d'altres coses més, un caràcter tímid i molt introvertit així com l'enamorament pel paisatge del districte dels Llacs, al nord d'Anglaterra. Damunt de Helen, com damunt les rates, recauen una sèrie de prejudicis socials que ella no assumeix per a la rata que l'acompanya però, en canvi, encara ha d'aprendre a no assumir-los tampoc per a ella mateixa. El còmic ens mostra, entre moltes coses, aquest procés d'aprenentatge. La trama s'inicia *in media res*, a Londres. Helen ha emprès una fugida a cap lloc que, bé i que l'allunya del seu pare, no l'allibera del trauma que l'acompanya sempre i a tothora. Aquesta fugida sense destí s'anirà convertint, poc a poc, sobretot des que s'instal·la al camp, en una presa de consciència que la durà, en un gir de 180 graus, a reunir el coratge necessari per a enfrontar-se al seu agressor (que no és altre que el seu pare), parlar i alliberar-se, en el que seria el pas més important cap a la catarsi definitiva que s'endevina al final.

El passat es recupera des del present de la narració primera, mitjançant *flashbacks* que mostren la persistència amb què la figura del maltractador i l'experiència dels maltractaments es fan presents en el pensament de la protagonista; impossibilitant una relació distesa amb els altres.

El llibre s'ha fet mereixedor de diversos premis, entre ells el UK Comic Art a la millor publicació nova. Actualment s'utilitza en alguns centres d'ajut a la infància de Gran Bretanya i EE.UU.

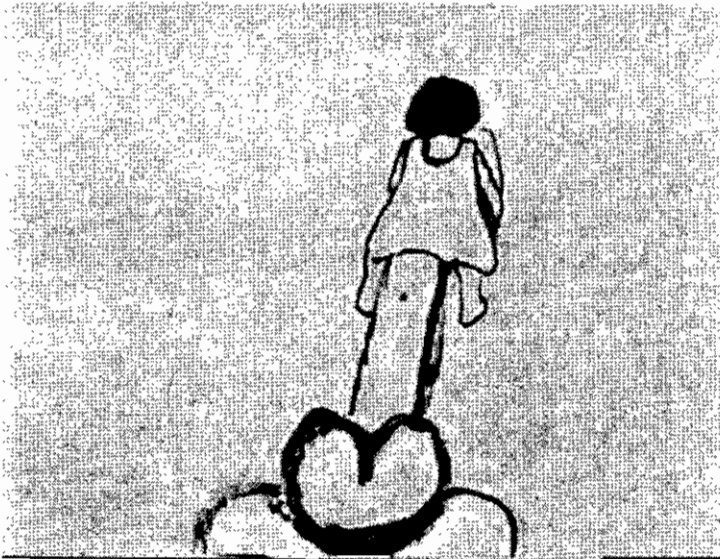
Curiosament, també és mitjançant aquesta presència del passat vigent en el present que s'estructura *Le chapeau/The Hat*, un curtmetratge d'animació de l'any 1999. Aquest cop assistim al número d'una ballarina exòtica en un local de show sexual. La música i, de fet, el so, és el fil que lliga la narració, de vegades convertint-se en el soroll de les passes del pare pujant l'escala, altres vegades més esgarrifós, proper als crits; tot plegat

irònicament (i amargament) coronat amb els aplaudiments dels clients de la sala al final de la dansa.

Cournoyer utilitza la tècnica de la tinta i paper, amb molts buits blancs per mostrar la nuesa i la indefensió de la protagonista, però alhora la inunda de taques, com ella mateixa precisa, "taques sobre el paper, taques sobre l'ànima" i li confereix un traç sempre dinàmic,

desfent-se i fent-se constantment, en un seguit de transformacions que fan simultanis tots els temps en el present del ball eròtic, alhora que mostra molt gràficament (valgui l'obvietat) l'extrema fragilitat del personatge protagonista; hi ha un moment en que la nena creix de cop, gairebé monstruosament, en una profusa aparició de taques i guixades, absolutament penetrada, travessada per aquest capell que es converteix en llengua, llavis i penis. Val la pena afegir que va ser guardonat amb el Premio Especial del Jurado en el Festival de Cine de Valladolid.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALTARRIBA MERCADER, Francesc Xavier (1992), *Vivències silenciades. Entrevistes a dones víctimitzades*, Barcelona, Institut Català de la Dona.
- ALTARRIBA MERCADER, Francesc Xavier (1992), *Vivències silenciades. Estudi d'opinió sobre la víctimització de la dona a Catalunya*, Barcelona, Institut Català de la Dona.
- FERNÁNDEZ IGLESIAS, María Jesús (1991), "La indefensión de la infancia ante el maltrato de los adultos", a *1 Congreso Internacional Infancia y Sociedad. Bienestar y derechos sociales de la infancia. Madrid 20-23 de noviembre de 1989. Volumen 2*, José Sánchez Fernández (coord.), Madrid, Ministerio de Asuntos Sociales, pp. 471-78.
- GRISO, Rosa (1991), "Campaña sobre la infancia maltratada", a *1 Congreso Internacional Infancia y Sociedad. Bienestar y derechos sociales de la infancia. Madrid 20-23 de noviembre de 1989. Volumen 2*, José Sánchez Fernández (coord.), Madrid, Ministerio de Asuntos Sociales, pp. 479-84.
- NOGUERÓL, Victòria i MADINA, Javir (1991), "El abuso sexual infantil Experiencias desde una práctica clínica", a *1 Congreso Internacional Infancia y Sociedad. Bienestar y derechos sociales de la infancia. Madrid 20-23 de noviembre de 1989. Volumen 2*, José Sánchez Fernández (coord.), Ministerio de Asuntos Sociales, pp. 447-59.
- RIVERA GARRETAS, María-Milagros (2001), "La violencia contra las mujeres no es violencia de género", *Duoda*, 21, pp. 37-42.
- TALBOT, Bryan (1999), *Historia de una rata mala*, Barcelona, Planeta DeAgostini.

FILMOGRAFIA CITADA

- COURNOYER, Michèle de (1999), *Le chapeau/The Hat* (curtmetratge d'animació), The National Film Board of Canada.